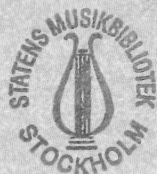
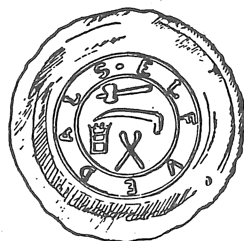
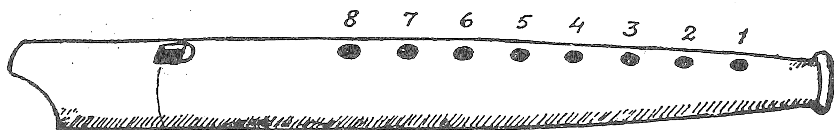

STATENS MUSIKBIBLIOTEK
STOCKHOLM

Spilåpipan

KORT HANDLEDNING
SAMT FÖR DETTA ENKLA INSTRUMENT SPECIELLA
DALAMELODIER SAMLADE AV C. G. FÄRJE

C. G. Färje: Spilåpipan

FÖRORD

Spilåpipan är ett litet enkelt träblåsinstrument som av ålder och ännu alltjämt tillverkas i Evertsbergs by i Älvdalens socken. Redan år 1844 omtalas den i Rickard Dybecks "Runa" i följande ordalag: " Den enkla och lättblåsta 'spälapipan' eller låtpipan utgör vallhjonens förnöjelse under hvilostunderna . . ." o. s. v.

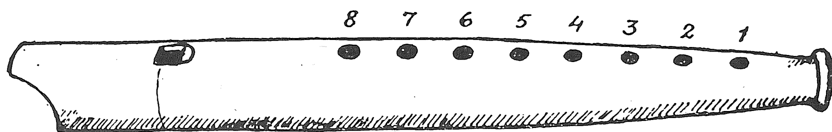
Den äldsta tillverkaren av dessa pipor vi känner till var laggaren Död Olov Matsson (f. 1837 d. 1919). Hans alster var något mera koniska och betydligt grövre än de nuvarande och ofta hopsatta av tvenne halvor som bandades i likhet med dåtidens vall-lurar. Som träslag användes i äldre tider mest björk men de mera sällsynta en-piporna ansågs förnämligast. Numera är granvirket det stående träslaget. Labiet var förr rundat, numera göres det rakt med rektangulär öppning.

Hans Anders Ersson (f. 1867 d. 1950) som var jordbrukare, laggare och skicklig smed fortsatte spilåpipstillverkningen efter den förres död och piporna fick från denna tid sitt nuvarande utseende. Sonen Hans Karl Andersson (f. 1902 d. 1965) förde traditionen vidare och hann under sin tid göra otaliga serier spilåpipor. Hans Karl var bl. a. nämndeman och kommunal förtroendeman samt lantbrukare och smed. Efter honom har sonen Lars-Erik (f. 1922) — den tredje generationen i släkten — övertagit spilåpipstillverkningen.

Spilåpipan besitter en vek och behaglig ton, mest påminnande om blockflöjtens, men med en annan klangfärg. Ibland liknar den en arabisk herdepipa särskilt i högre lägen. En annan närsläkting är skallpipan som förekommit i Älvdalens västra grannsocknar samt i Norge.

Spilåpipan är lätt att lära, lätt att medföra och passar vid nästan alla sammankomster där det skall underhållas. Den passar i ensamhet på fäbodvallen, på hembygdsfester, spelmansstämmor samt i hem och skolor. Min och Elfdalens Hembygdsförenings önskan är att detta bygdeinstrument alltjämt sprides och tas i bruk, att värmen och vekheten i dess ton icke tystnar, tonen från kapellbyn och de blåa bergen.

C. G. Färje.

Spilåpipan

Spilåpipan består av ett koniskt trärör på vars översida *är anbringade 8 fingerhål i rät linje. Med tillhjälp av* dessa kan man nå ett tonomfång på en oktav + en sext, d. v. s. närmare två oktaver.

Spilåpipan inskränker sig egentligen till ett par tonarter i den s. k. "dalamollen" men medelst gaffelgrepp och halva fingerhål behärskas även med viss teknik ett flertal dur- och molltonarter.

Fingrarna anbringas nu så att samtliga hål är absolut täckta. Tummarna placeras på undersidan av pipan som stöd och *högra handens* lillfinger betecknas som synes av ovan med 1, ringfinger = 2, långfinger = 3 och pekfinger = 4. *Vänstra handens* lillfinger = 5, ringfinger = 6, långfinger = 7 och pekfinger = 8.

Lägsta tonen (som noteras ettstrukna e) får man då samtliga hål täckas. Lillfingret lyftes och nästa ton frambringas som tydligen blir ett fiss. Därefter i tur och ordning: giss, a, h, c, d, e, fiss. Endast 7:de hålet täckes och tonen f frambringas. 8:de och 7:de samt 4:de och 3:dje täckas och man får ett ciss.

Då endast 1:a hålet är öppet samt halva 2:a frambringas tonen g. Vad som i övrigt gäller kromatisk skala hänvisas till tabellen på sidan 5. De högre tonerna (övertonerna) frambringas med något starkare luftström.

Eftersom piporna är något olika sinsemellan, kan man tyvärr ej exakt utarbeta någon grepptabell för högre registret, dock kan som viss ledning följande tabell lämnas:

Samtliga fingerhål täckas utom 8:e	....	= 2 g
Samtliga fingerhål täckas utom 8+1	......	= 2 giss
Samtliga fingerhål täckas utom 8, 1+2	......	= 2 a
Samtliga fingerhål täckas utom 8, 1, 2+3	......	= 2 aiss
Samtliga fingerhål täckas utom 8, 1, 2+4	......	= 2 h
Samtliga fingerhål täckas utom 8, 1, 2, 3+4	......	= 3 c

(Vid anbringande av denna ton — 3-strukna c — lyftes vänstra lillfingret en aning åt sidan så att en smal luftspringa uppstår. Denna ton klingar annars en kvarts ton för lågt).

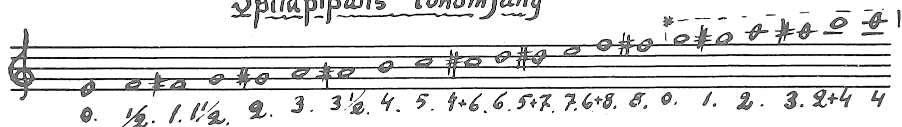
Samtliga fingerhål täckas + starkare luftström	......	= 3 d
Samtliga fingerhål täckas utom 1:a	....	= 3 diss
Samtliga fingerhål täckas utom 1:a + 2:a	....	= 3 e
Samtliga fingerhål täckas utom 1:a, 2:a + 3:e	......	= 3 f
Samtliga fingerhål täckas	....	= 3 g

(Varken ciss eller fiss i treskurna oktaven går att frambringa på spilåpipan).

Anm.
Den verkliga klangen blir som alla märkt icke densamma som det noterade tonläget. Spilåpipan skulle i så fall noteras med fem och sex "b" i förtecken och opraktiskt röra sig med hjälplinjer långt ovanför notsystemet. Spilåpipan är icke heller avsedd för samspel med andra instrument utan är och förblir ett soloinstrument.

I hopp om att dessa rader fått lända till någon vägledning övergår vi så till några för nybörjaren lätta övningsstycken.

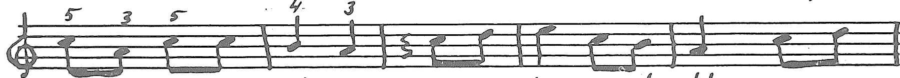
Spilåpipans tonomfång

1. Vallvisa från Älvdalen

Limu, limu laj-ma

Gu lat suälä skajna Yvyr bjärre de blå, yvyr

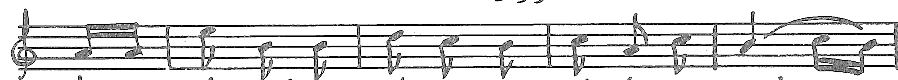

kullur små so i rajse ul gå um såm—mårn.

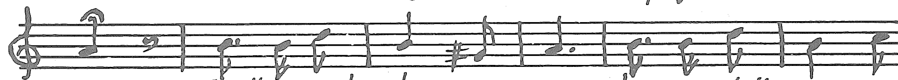
2. Visa från Siljansnäs

När som den store näsbygge-all-mo——gen

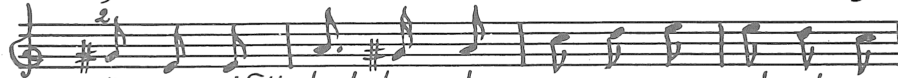
kommer hem ifrån slogen med boskap från sko——

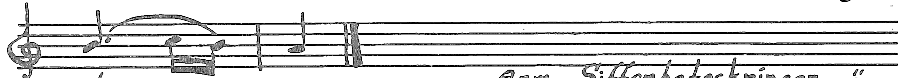
-gen. Skällor och hornens gny höras till var en

by. Skällor—na höras till Ga-le—bergs

ängen, Vall-kul-lan hon sjunger om hurti-ga

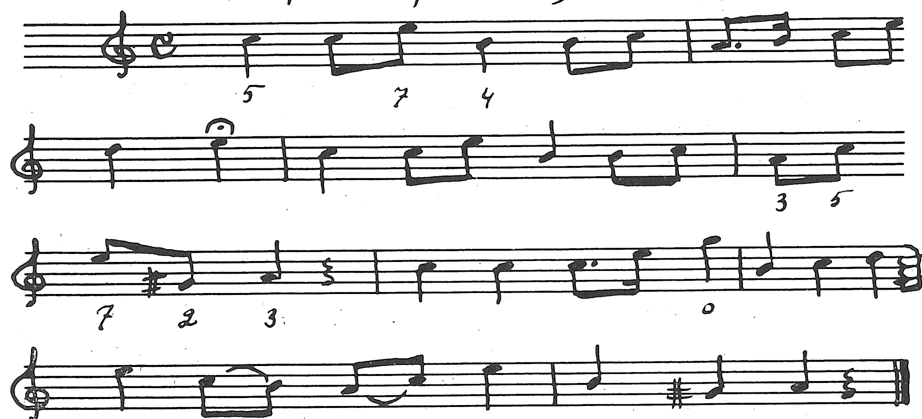

dräng——en.

Anm. Sifferbeteckningen över eller under noterna avse öppna fingerhål. Jfr. tabellen å sid. 3

* = övertonerna som frambringas med starkare luftström.

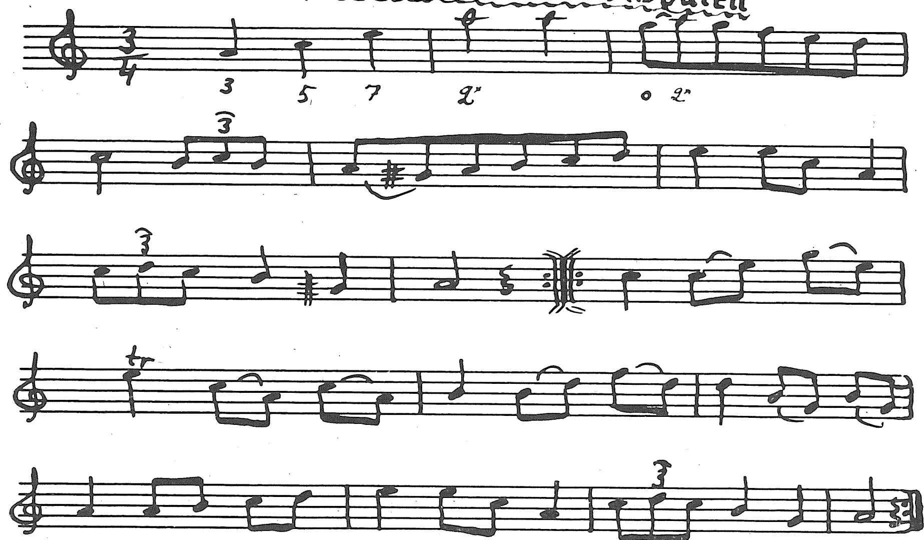
3. Psalm från Fryksås, Orsa

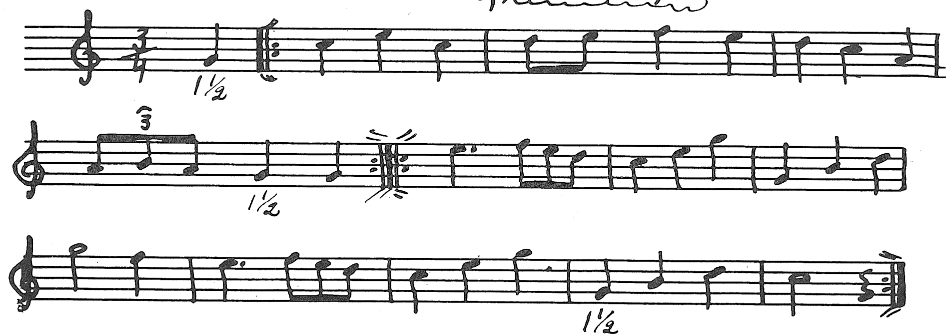
4. Folkvisa från Järna

Växer upp ur Dala—grönskan
var och en sin trogen önskar. Kom, kom min
hjärtans kä—ra. Dej håll jag av så
gär—na. Vi ska så—ta samman vandra,
Bygga bo vi liksom andra, och
sen vi le—ka och sme—ka.

5. Söderstens vals. Älvdalen

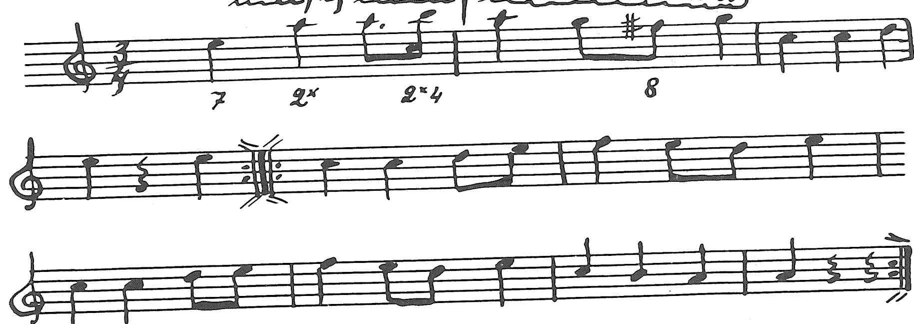
6. Brudvals från Våmhus

7. Kul-låt från Lima

8. Skallpips-låt från Transtrand

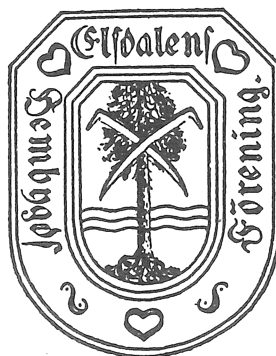

9. Vallåt från Transtrand

10. "Stabb-låten". Polska från Särna

REGE-TRYCK ÄLVDALEN 8 70